

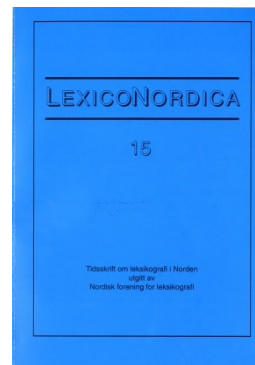
LexicoNordica

Titel: Dei norske LEXIN-ordbøkene

Forfatter: Marit Hovdenak

Kilde: LexicoNordica 15, 2008, s. 219-234

URL: <http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/lexn/issue/archive>

© LexicoNordica og forfatterne

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre LexicoNordica (1-16) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Marit Hovdenak

Dei norske LEXIN-ordbøkene

Innleiing

LEXIN-prosjektet begynte som eit tiltak for å skaffe innvandrarak i Sverige tospråklege ordbøker frå svensk til dei ulike morsmåla. Svenske styresmakter gav dei andre nordiske landa tilbod om fri tilgang til det svenske materialet, og det blir no arbeidd med det i Noreg, Danmark og på Island. I Noreg kom arbeidet med LEXIN i gang i 1996, og det norske LEXIN omfattar no ei einspråkleg norsk nettordbok (bokmål) og ordbøker frå norsk bokmål til ei rad innvandrarspråk, i alt ti nettordbøker og fire trykte ordbøker. Neste produksjon blir ei nynorsk nettordbok.

Den norske LEXIN-serien blir utvikla av Aksis ved Universitetsforskning Bergen på oppdrag frå Utdanningsdirektoratet. Eg viser til artiklar av prosjektleiar Tove Bjørneset og nettstaden <http://skolenettet.no/lexin> for oversikt over ordbøkene, om bakgrunnen for prosjektet, om overføringa av materiale frå svensk til norsk osv. LEXIN har vore presentert på fleire konferansar, og det er hovudtema i *LexicoNordica* 6–1999. Det norske prosjektet har kunna dra nytte av alle erfaringane frå det svenske arbeidet gjennom snart tre tiår, jf. Gellerstam (1999) og Malmgren (1999).

Dei norske LEXIN-ordbøkene er nok ikkje svært godt kjende, men dei siste åra har bruken av nettsidene auka kraftig. Brukartala for LEXIN ved utgangen av 1. kvartal 2008 er sette opp nedanfor saman med tilsvarande tal frå sommaren 2005 (alle opplysningar frå Bjørneset i e-post 16.6.2008):

	2005	2008
Gjennomsnittleg tal vitjingar pr. dag	1 389	5 282
Tal unike brukarar pr. månad	24 736	69 104
Vitjingar pr. månad (IP-nummer)	46 276	163 444

Bruken av nettordbøkene er altså om lag tredobla på knapt tre år. Dette er samla tal, ikkje splitta på dei enkelte ordbøkene.

På nettstaden til LEXIN har ein gratis tilgang til nettordbøkene. I logoen står ”ordbøker for innvandrarak” som undertittel. I dei trykte

ordbøkene er det forord og fyldig brukarretteiing, mens på nettet er det berre ei kort rettleiing. Her kunne ein ha ønskt seg noko meir, samtidig som ein veit at forteksta sjeldan blir lesen. Eg har sett på ulike informasjonskategoriar i ordbøkene, og i gjennomgåinga nedanfor jamfører eg ofte ordartiklane med tilsvarande artiklar i Bokmålsordboka (BOB).

Kort om dei vurderte ordbøkene

Eg har særleg sett på *Norsk-kurdisk (sorani) illustrert ordbok* – heretter: *NKIO* (bokversjonen frå 2006) og noko på *Norsk-tamilsk illustrert ordbok* – heretter: *NTIO* (bokversjonen frå 2004) og på nettversjonane av desse to bøkene. Det er berre den norskspråklege teksta eg har kunna vurdere, og eg høyrer såleis ikkje til den eigentlege målgruppa for ordbøkene. Sorani (sørkurdisk) bruker det arabiske alfabetet, mens tamil har eit eige alfabet. Der omtalen gjeld berre bokversjonen eller nettversjonen av den første, bruker eg forkortingane *NKIOb* og *NKIOn*.

I tillegg har eg sett sporadisk på dei to største LEXIN-ordbøkene, den einspråklege norske illustrerte nettordboka (bokmål), her forkorta *NINO*, og den norsk-engelske illustrerte ordboka, her forkorta *NEIO*. Eg kjem tilbake til desse to ordbøkene mot slutten av artikkelen.

Ordomfanget i desse fire ordbøkene er sett opp i tabellen nedanfor, notabene medrekna språklege døme i form av samansetningar og avleiingar:

NTIO	7 600	reine oppslagsord: 3 600
NKIO	11 000	reine oppslagsord: 5 500
NINO	36 000	
NEIO	36 000	

Ordomfanget varierer altså ganske mykje frå dei minste til dei største ordbøkene. I forordet til bokversjonane står det at denne måten å rekne ordomfanget på også er brukt i det svenske LEXIN-prosjektet. Det er i alle fall ein ukonvensjonell måte å gjere det på. Talet på reine oppslagsord er altså om lag halvparten av det som er kalla ”ordomfanget”. Pålitelege opplysningar om talet på oppslagsord i ordbøker er generelt forlaga ofte tilbakehaldne med, jf. t.d. Bergeholtz og Vrang (2004).

Det ser ut til at alt norsk innhald som er med i dei minste ordbøkene, også er med i dei større. Eg har funne nokre få endringar frå *NTIO*, som kom i 2004, til *NKIOb* (frå 2006), endringar eg vil rekne som forbetringar. Endringane gjeld både typografi og leksikografiske detaljar.

Utsjånad bokversjon – nettversjon

Bokversjonane og nettversjonane er for det meste identiske i innhald, men typografisk ser dei nokså ulike ut. NKIOb er ei stor bok på 609 sider og i tillegg 66 illustrasjonssider i fargar. Mikrostrukturen i ord-artiklane med rekkjefølgja av informasjonstypar er nokså samansett, som figuren nedanfor viser, med ordet **penn** i NKIOb:

ORDBØKER FOR INNVANDRERE

Norsk–kurdisk (sorani)

Søkeord:

Søkeresultat

Bokmål oppslagsord	penn /pen/ substantiv
(Kurdisk (sorani	قەلەم ، پەننوووس ، قەلەم جاف ، پاندانی مەرەكەب نار
Bokmål bøyning	[pennen penner pennene]
Bokmål forklaring	et skriveredskap med flytende blekk
Bokmål uttrykk	ha en god penn («være flink til å skrive»)
(Kurdisk (sorani	هەبوونی پەننوووسێکی باش (" زیرەك بوون لە نووسیندا ")
Bokmål sammensetning	kulepenn
(Kurdisk (sorani	قەلەم جاف
Bokmål	fyllepenn
(Kurdisk (sorani	پاندانی مەرەكەب ، پەننوووسێك كە مەرەكەبی تی بکریت

Utdanningsdirektoratet, AKSIS 2008.

<p>penn [pen] <i>pennen penner pennene</i> substantiv قەلەم ، پەننوووس ، قەلەم جاف ، پاندانی مەرەكەب et skriveredskap med flytende blekk ⊕ 20 Δ <i>fyllepenn</i> پاندانی مەرەكەب ، پەننوووسێك كە مەرەكەبی تی بکریت Δ <i>kulepenn</i> قەلەم جاف ▽ <i>ha en god penn</i> («være flink til å skrive») هەبوونی پەننوووسێکی باش (" زیرەك بوون لە نووسیندا ")</p>	<table style="border-collapse: collapse; margin: auto;"> <tr><td style="border: 1px solid black; padding: 2px;">Nn</td></tr> <tr><td style="border: 1px solid black; padding: 2px;">Oo</td></tr> <tr><td style="border: 1px solid black; padding: 2px; background-color: #333; color: white;">Pp</td></tr> <tr><td style="border: 1px solid black; padding: 2px;">Qq</td></tr> <tr><td style="border: 1px solid black; padding: 2px;">Rr</td></tr> <tr><td style="border: 1px solid black; padding: 2px;">Ss</td></tr> <tr><td style="border: 1px solid black; padding: 2px;">Tt</td></tr> </table>	Nn	Oo	Pp	Qq	Rr	Ss	Tt
Nn								
Oo								
Pp								
Qq								
Rr								
Ss								
Tt								

Lemmutval

Redaksjonen skriv at ordmaterialet i NKIO består av desse gruppene av ord:

1. et frekvensbasert grunnordforråd
2. et ”praktisk” ordforråd hentet fra læremidler for innvandrerer
3. et utvalg ”samfunnsord”
4. et utvalg dagligdagse ord, talemålsord og ”vanskelige ord”

Oppslagsorda er både grunnord, samansetningar og avleiingar. I *tillegg* er mange samansetningar og avleiingar med som reine døme i ordartiklane, t.d. *regnskur* er med både i artikkelen **regn** og artikkelen **skur** (men *regnskur* er ikkje søkbart). Også desse orda blir altså rekna med i ordomfanget i LEXIN-ordbøkene, jf. tala i tabellen ovanfor. Desse orda har ikkje full bøyning, men substantiv har med endinga i eintal: *føde|sted -et*. For brukarar som ikkje har norsk som morsmål, er det sikkert gunstig å få opplyst genus, slik at dei slepp å slå opp andre stader om dei vil bruke ordet sjølv.

Ord frå gruppe 2 i NKIO er m.a. ein del ”tekniske ord”: **desibel**, **desiliter**; forkortinga **ts** for *teskje*, som er nyttig i matoppskrifter; matematikktermen **partall**. Bøkene har mange aktuelle ord som gjeld informasjonsteknologi (forkortingane *IT* og *IKT* er elles ikkje med). Desse IT- og dataorda er merkte med den litt alderdommelege, men nyttige forkortinga *edb*: **mobildekning**, **nettleser**, **nettside**, **nettsted**, **netthandel**, **piltast**, **rullefelt**.

I gruppe 3 har vi m.a. **dagpenger**, **dåp**, **domstol**, **PPT**, **reisebevis**, **skoleplikt** og **stemmerett**.

Gruppe 4 er ei talrik og samansett gruppe med mange gode val, t.d. **regndress** og **damete** (i artikkelen **dame**; det er vel adjektivet det er tenkt på?).

Utanom desse fire gruppene er mange ord og ordgrupper lemmatiserte av reint formelle språklege grunnar: Det gjeld nokre vanlege bøyingsformer med ulike typar vokalveksling, som **er**, **ble** og **mødrene**. Nokre verbalgrupper står som sjølvstendige oppslagsord, t.d. **komme på** og **gå ut fra**.

Om inndelinga i lemma

I inndelinga av homonyme oppslagsord er *lik bøyning* det grunnleggjande kriteriet. Her skil LEXIN seg frå tradisjonelle ordbøker som BOB. Til

dømes er ordet **dam** berre eitt oppslagsord i NKIOb, mens BOB har to oppslagsord ('demning' og 'brettspill') på grunn av ulik etymologi. I NKION er inndelinga som i BOB. Det verkar rett og rimeleg fordi desse to orda har lite med kvarandre å gjere. Det mangetydige inkjekjønnsordet **lag** har heile tolv tydingar i BOB, mens stoffet i NKIOb er fordelt på to homonym, ¹**lag** *laget* 'bare i uttrykk' og ²**lag** med full bøyning og to tydingar. I NKION, den nyaste ordboka, er det siste oppslagsordet splitta i to, det første med tydinga 'et dekke, et belegg', det andre med tydinga 'en gruppe personer'. Eg skjønner ikkje heilt motivet for denne oppsplittinga av ²**lag** i to homonym, for det finst mange oppslagsord med fleire nummererte tydingar, t.d. **dag**, **dame** og **dekke**.

Det finst andre døme på tvilsam oppsplitting: Ein grunn til at typografordet **enke** er med, kan vere at grunntydinga av **enke** – 'en kvinne som har mistet ektefellen ...' – har sin eigen artikkel. Det skulle ikkje vere nødvendig å lage to artiklar. Eit anna tilfelle: Talordet **to** er oppslagsord, og i tillegg står inkjekjønnsordet **to** 'styrke, kraft ...'. Eg har inntrykk av at homonymsepareringa er eit kriterium for å ta med dette substantivet, ordet er neppe frekvent nok i seg sjølv. Den stort sett forelda nemninga **lapp** om 'same' er faktisk òg oppslagsord (markert som "historisk"), og grunnen er vel at ein vil skilje dei ulike tydingane som **lapp** har. Ordet **same** er på den andre sida ikkje oppslagsord i NKIO. Etter mitt syn verkar dette som litt feil prioritering. I NINO er **same** med òg.

Under **politi** kunne det gjerne opplysast at ordet òg blir brukt (som hankjønnsord) om ein enkelt politikonstabel, men då måtte det ein ekstra ordartikkel til.

Kritikk av lemmautvalet

Som nemnt består ordgruppe 1 over av "et frekvensbasert grunnordforråd". Ut frå dette kriteriet skulle ein tru at dei aller vanlegaste orda i norsk ville vere oppslagsord både i NKIO og i NTIO. Slik er det faktisk ikkje. Eg har jamført desse ordbøkene med ei frekvensliste med dei 500 vanlegaste orda i norsk frå Aksis, Universitetet i Bergen. Denne frekvenslista er basert på 4,7 millionar ord frå romanar og aviser. Etter denne lista er dei 9 vanlegaste orda i norsk *og*, *i*, *det*, *på*, *som*, *er*, *en*, *til*, *å*. Av dei er 4 med i NTIO og 6 med i NKIO. Det er vanskeleg å forstå at ei grunnleggjande ordbok frå norsk ikkje har med orda *og*, *på* og *til*. Ei mogleg forklaring er at desse funksjonsorda er kjende frå innførings-

bøker i norsk og difor blir rekna som kunnskap som alt skal vere innlært.

Innanfor gruppe 2 er det som nemnt mange aktuelle dataord. Derimot stussar eg ved eit ord som **datamaskinkabinett**, mange av samansetningsdøma under **lager** som *direktelager*, *hjelpelager* og *kvikkilager* og typografinemninga **enke** (at dette skal vere eit edb-ord, må reknast som sekundært). Desse orda er knapt ”sentrale” nok til å vere med.

Blant dei samansetningane som er med berre som døme, ikkje eigne oppslagsord, er det forholdsvis fleire som eg synest ikkje forsvarer plassen sin. Det er gjerne fullt moglege samansetningar, men dei er likevel lite brukte i norsk:

deigbolle (under **deig**; under **bolle** står det vanlegare *bakebolle*)
spraydeodorant (under **deodorant**)
byrådirektør (under **direktør**; er kanskje komme med fordi det er ein stillingskategori i Sverige?)

Eit stort minus med LEXIN generelt er at lemmautvalet ikkje er særleg stort. Det er svært mange heilt vanlege, daglegdagse ord som manglar. I NKIO manglar t.d. orda **kattunge**, **kenguru**, **karneval**, **karusell**, **kano** og **kappløp**. Dei er med i NINO og NEIO, og slik at dei to samansette orda (**kattunge** og **kappløp**) ikkje er sjølvstendige oppslagsord, men likevel søkbare i desse ordbøkene, dei står i artiklane **unge** og **kapp**. Eg må konkludere med at i dei minste LEXIN-ordbøkene er lemmautvalet nokså skeivt: Høgfrekvente ord manglar, samtidig som mange for spesielle samansetningar er med.

Uttale

Kvart oppslagsord i NKIO har uttaleopplysning om grunnforma av ordet. I boka står uttalen i hakeparentes etter, i nettversjonen står han mellom skråstrekar, t.d.

skjelett [sjelet] (NKIOb) – /sjelet/ (NKIOn)
ski|renn [sji:ren]

Det er brukt ei enkel lydskrift med vanlege bokstavteikn som har den lydverdien dei har som isolerte bokstavar. Det er altså ikkje brukt IPA, og heller ikkje er t.d. tjukk l (retrofleks l), ng-lyden eller ulike r-lydar markerte. Tonem er ikkje markert. Hovudtrykk er vist med strek under

den vokalen som har hovudtrykket, og lang vokal er vist med kolon etter. Også einstavingsord har trykkmarkering:

sett [set], sete [se:te], sette [sete]

Denne måten å markere kvantitet på er uvand etter norske rettskrivingsprinsipp, men er kanskje tydelegast for dei som ikkje har norsk som morsmål.

I dei norske standardordbøkene BOB og NOB og i skuleordlistene står det opplysningar om uttale stort sett berre ved framandord og i tvilstilfelle elles. LEXIN gjev innvandrara god hjelp som dei ikkje får andre stader, men eg ville gjerne ha hatt med opplysningar om tonem saman med uttaleopplysninga, slik det er i dei svenske LEXIN-ordbøkene. Norsk rettskriving er forholdsvis lydrett, men det er fleire punkt som kan valde vanskar, t.d. skiftande vokalkvalitet og -kvantitet. LEXIN fører opp den vanlegaste uttalen:

sove|rom [så:verom], tur [tu:r] , tunge [tonge]

Uttalen som er vist, er ein tilnærma standarduttale av bokmål, den som dominerer i Austlands-området med Oslo, t.d. brukt av dei fleste bokmålsbrukande medarbeidarar i radio og fjernsyn. Dermed får brukarane god rettleiing om ein uttale som er mykje brukt og har forholdsvis høg status, som er nokså skriftnær, og som òg kan vere gangbar ved produksjon. Det er likevel opplagt at uttaleopplysningane er selektive (på liknande måte som rettskrivingsvariantane, sjå seinare i artikkelen). Det er ikkje offisielle normer for talemålet i Noreg, men korleis ein kan formidle at eit vidt spekter av talemålsvarianter er akseptert, veit eg ikkje.

Enkelte ord står med fleire uttalemåtar i LEXIN, t.d. **baby** og **pensjon**. Litt overraskande er trykket på etterleddet i **database**: [databaːse]. Denne uttalen er ikkje uvanleg, men eg oppfattar han som sjargongprega, og det skulle ikkje vere nødvendig å lære han vidare. Den oppførte uttalen av **spord** ('fiskehale' – [spoːrd]) kan ikkje stemme, for uttalen må vere den same som av inkjekjønnsordet **spor** ([spoːr]).

Rettskriving og bøyning – og selektive val

Etter oppslagsord og uttale står bøyingsformer før ordklasse og framandspråkleg ekvivalent. Det står fulle bøyingsformer av kvart ord. Dersom oppslagsordet er ei samansetning, er bøyinga forkorta slik at ho berre gjeld etterleddet. I NKIOb står bøyingsformene i kursiv:

dag [da:g] *dagen dager dagene* substantiv
etter|late [ɛterla:te] *-later -lot -latt* verb

Her kan ein merke seg at verb står oppførte med infinitiv som oppslagsform. Det er det vanlege i norske ordbøker og ordlister, men dei svenske LEXIN-ordbøkene har presens som oppslagsform, etter sterke ønske frå innvandrarlærarar (Malmgren 1999:81–82).

Oppslagsformene og bøyingsformene i LEXIN følgjer i prinsippet offisiell rettskriving, som ein kan vente av eit offentleg tiltak. Dei fleste ord i bokmål har berre éin skrivemåte og éin bøyingsmåte, men valfridommen gjeld likevel store kategoriar. Der bokmål har to eller fleire valfrie former, har redaksjonen prioritert dei mest brukte formene og sett mindre brukte former som alternativ etter *eller*, eventuelt i parentes, eller har utelate dei. Ei stor gruppe substantiv har valfritt hankjønns- eller hokjønnsbøying, t.d. *en/ei skål*, som er oppført slik med bøying i NKIO:

skål *skålen (eller skåla) skåler skålene*

Bøyingsmønsteret *skål – skåla* – osv. svarer til bøyingskoden fl i BOB, mens *skål – skålen* osv. svarer til koden m1. I BOB står bøyinga slik: ”fl el. m1”. LEXIN prioriterer altså hankjønnsbøyinga, men opplyser om hokjønn. Bruken av parentes er tydeleg og forenkler bøyingsmønsteret for dei som vil lære systemet så enkelt som mogleg, men kostnaden er at fullt lovlege former blir klårt nedprioriterte. Korleis brukarane oppfattar parentesbruken, er ikkje lett å seie.

Den store gruppa svake verb av første klasse (bøyingskode v1 i BOB) har også a-formene i parentes i NKIO:

kaste *kaster kastet (eller kasta) kastet (eller kasta)*

A-former av dei to sistnemnde kategoriane, av typen *skåla* og *kasta*, høyrer til den radikale bokmålsvarianten, som ikkje er så mykje brukt i dei mest dominerande skriftmedia. Oppføringsmåtane viser kva for nokre former som er mest vanlege i skriftmedia, men samtidig representerer dei eit klårt brot med offisiell norsk språkpolitikk, som m.a. går ut på at valfrie rettskrivingsformer er likeverdige. Stort sett er det den radikale varianten som står i parentes. Dette er ein tankekross: Ein har forenkla for å komme målgruppene i møte, og samtidig har ein altså sett til sides store delar av formverket som utgjer norsk. Det er likevel vanskeleg å tenkje seg nokon alternativ måte å gjere dette på som er betre, iallfall i papirbaserte bøker.

Det var ei større rettskrivingsreform i bokmål i 2005. NKIO n er stort sett oppdatert i samsvar med reforma, mens NKIO b heng etter i mange tilfelle. Døme frå NKIO på valfrie oppslagsformer i samsvar med ny rettskriving:

savn eller **sakn** *savnet savn savnene (eller savna)*
preste|krage eller **preste|krave** *-kragen -krager -kragene*

Som desse to døma viser, er det berre ført opp bøyning av den første oppslagsforma (**savn** og **prestekrage**). Ofte kan ein avleie bøyinga til den alternative forma, slik at ein kan rekne med at t.d. **sakn** har same bøyingsendingar som **savn**. Det kan nemnast at verbet *savne* er oppslagsord, men den jamstilte forma **sakne** manglar heilt. Forma *gut* som valfri form til *gutt* er feil.

Alternative oppslagsformer står stort sett berre saman med den prioriterte forma. Vi finn altså ikkje **sakn** på sin alfabetiske plass. I enkelte tilfelle står det likevel tilvising, t.d. **rein** → **ren**.

Det er enkelte inkonsekvensar i bøyingsopplysningane, m.a. som **plante** med berre hankjønnsbøyning, mens samansetninga **potteplante** har både hankjønns- og hokjønnsbøyning (det siste er rett; eg går ut frå at det ikkje er slik at ei form er vald bort på grunn av låg frekvens). Det same gjeld **plattform** (m.) kontra **oljeplattform** (m./f.). **Hytte** og **purke** står med berre hokjønnsbøyning (før 2005 var hokjønn hovudform og hankjønnsbøyinga berre sideform eller klammeform, no er dei to bøyningane jamstilte). Her er ordboka altså ikkje heilt oppdatert.

Det førekjem enkelte andre feil i oppslagsformene, m.a. gjeld det forkortingar. Hovudregelen i norsk er, etter eit endringsvedtak i 1999, at forkortingar skal ha punktum. Unntak er sjølvstg måleiningar som internasjonale symbol o.l. Det heiter difor no berre **ca.** med punktum, i NKIO står formene **ca** eller **ca**. Dette kan vise at LEXIN treng generell oppdatering.

Kommentar til rettskrivingsopplysningane

I forordet til NKIO skriv redaksjonen at dei av omsyn til den primære målgruppa har prøvd å bruke eit så enkelt språk som mogleg. Redaksjonen har gjort fleire grep for å forenkle framstillinga av den offisielle valfridommen. Dels er som nemnt mange bøyingsformer sette i parentes, dels er nokre former sløyfa (som forma *sakne* nemnd ovanfor, dessutan t.d. bøyingsformer av nokre hankjønnsord med koden m3 i BOB). Dermed er bøyingsmønstra meir oversiktlege enn om alt skulle

vere med på like fot, slik kravet er for skuleordlister. Dei formene som står att, høyrer i stor grad med til det mest moderate bokmålet. Dette er nok gjennomgåande former med høg bruksfrekvens, utan at datagrunnlaget ser ut til å vere forklart her. LEXIN prioriterer dei formene innvandrarar har størst sjanse for å møte (iallfall i skrift), og som dei òg gjerne har mest bruk for å lære å bruke sjølv. Valfridommen i norsk rettskriving har vakse fram gjennom 1900-talet til i dag, og er utforma med tanke på dei som har norsk som morsmål. For dei som skal lære norsk som andrespråk, kan han heller gjere innlæringa ekstra vanskeleg. I hovudsak synest eg LEXIN-redaksjonen har gjort kloke og akseptable val her for å lette innlæringa av rettskriving og bøying. At former er heilt utelatne, synest eg er mest diskutabelt – og dette er tema som bør takast opp i normeringsdebattane framover.

Val av rettskrivingsformer i redaksjonsspråket

I redaksjonsspråket er det følgt ulike prinsipp i definisjonane jamført med det som kjem etter definisjonane. I definisjonane er det gjennomført moderat bokmål. I døma og idioma kan det i ein og same ordartikkel stå fleire valfrie former. I artiklane **dør** og **gatedør** er t.d. begge endingane *-døra* og *-døren* brukte i døma. I svake verb er preteritumsformer på *-et* som i *kastet* mest brukte, mens somme stader er den radikale a-endinga brukt: *tyven dirka opp låsen* (slik i NKIOb; det er endra til *dirket* i NKION). Under **sol** er døma både med *sola* og *solen*.

I tekstproduksjon generelt er det vanleg norm at ein skal vere *konsekvent* i språkbruk, ikkje veksle eller vakle i formvalet. Vekslinga mellom ulike valfrie former i døma i LEXIN samsvarer meir med faktisk språkbruk enn om redaksjonen skulle vere mest mogleg konsekvent. Eg synest dette verkar som ein klok praksis, nettopp fordi det viser kor vekslende norsk språk er. Samtidig er eg usikker på korleis variasjonen verkar på målgruppa, for valet av den eine eller andre forma har ikkje noka spesiell meining. Kanskje kan det forvirre.

Ordforklaringane – form og innhald

Ordforklaringane i LEXIN er jamt over gode og lette å forstå. Dei består gjerne av ein nokså enkel definisjon eller eit par synonym. Definisjonane har tradisjonell utforming, og er ikkje i Cobuild-format med bruk av fulle setningar. Men mange substantiviske oppslagsord har ein

definisjon som begynner med ubestemt artikkel: falk 'en rovfugl av slekten Falco ...', og det gjev meir naturleg ordlegging enn utan artikkel. Dermed nærmar definisjonen seg Cobuild-formatet, og det er ikkje mogleg å setje inn definisjonen i staden for oppslagsordet i ei setning.

Ordartiklane har ofte døme i form av frasar, samansetningar og avleiingar og dessutan idiom. Både døma og idioma har òg ofte forklaringar, og er dermed ein slags sublemma. Samanlagt gjev desse innhaldskategoriene dekkjande presentasjonar av korleis oppslagsorda blir brukte.

Mange oppslagsord, særleg substantiv, har tilvising til ein illustrasjon markert med eit blomstersymbol og sidetal. Baki NKIOb er det sider der illustrasjonane er samla, i NKIOn kan ein klikke på blomstersymbolet og få fram den illustrasjonssida som høyrer til.

”Samfunnsorda” i gruppe 3 ovanfor har ei grundig forklaring eller ei tilleggsopplysning med særskild typografi (i boka). Dette kan bestå av fleire setningar.

Ordlegginga i ordforklaringane er jamt over naturleg med velkjende ord, men eg stussa ved enkelte ting, som definisjonen av **elv**: 'et større vassdrag som renner mot havet; en flod'. Ordet *flod* er mykje sjeldnare enn *elv* og er lite brukt om norske forhold. Ein kan seie at bruken av *flod* kan tene til å utvide ordtilfanget til brukarane heller enn å forklare oppslagsordet. Verbet **danne** er m.a. forklart med synonymet 'skipe'. *Skipe* er nokså vanleg i nynorsk, men mykje mindre brukt i bokmål. Under **lunge** er den latinske nemninga for denne kroppsdelene (*pulmo*) med som synonym etter definisjonen, under **lyske** er det på same måten. Eg tviler på at målgruppa har særleg nytte av desse sjeldne synonyma.

I forklaringa til **pipenøkkel** er 'toppnøkkel' brukt som synonym (eller kanskje skal ein sjå det som overomgrep ut frå syntaksen). Dette ordet *toppnøkkel* må vere nokså sjeldan og er neppe særleg til hjelp.

Generelt verkar ordvalet i definisjonane meir tilpassa vaksne enn barn og ungdom, t.d. **lam** 'avkommet til sauen' (ikkje t.d. 'ungen' eller 'barnet til sauen') og **lampe** 'en innretning som lager lys'.

På pluss-sida vil eg setje definisjonen av **lakk**: 'en type maling med slitesterk overflate'. Reint faktisk er vel *maling* og *lakk* ikkje riktig det same, men det er ei akseptabel forenkling som gjev ein enkel og grei definisjon.

Døme og fraseologi

I LEXIN er det skilt godt og konsekvent mellom kategoriane *eksempel* og *uttrykk*, t.d. i artikkelen modig: *en modig mann* (eksempel), *en modig maur* (uttrykk, med forklaringa ”en uredd person”). I NKIOb er den første typen markert med Δ , den andre med ∇ , så det er lett å skilje dei. Begge kategoriane er fyldig dekte i artiklane.

Ikkje alle døme er like gode. Adjektivet **pigg** – ’opplagt, livlig ...’ – forsvarer plassen sin som eit gjengs ord, men det eine dømet verkar ikkje heilt naturleg formulert: *en pigg eldre person*. Ordet er oftast brukt predikativt, som i det andre dømet: *føle seg pigg og opplagt*. Det verkar usannsynleg at det første dømet skulle vere henta frå faktisk språkbruk. Under **pepper** kunne godt det moderne uttrykket *få pepper* vere med. Under **papegøye** står uttrykket *skyte papegøyen* med forklaringa ’være veldig heldig (fordi den man gifter seg med er så rik)’. Dette uttrykket verkar lite kjent i dag, sjølv om det er med i i BOB og NOB. Tydinga er den vi har i det velkjende *skyte gullfuglen*. Ordboka kan altså ha godt av oppdatering på dette området òg.

Svenske reminisensar

Nokre spesielle døme heng nok att frå det svenske opphavet, under **elv**: *elven Gøta*; under **over**: *reise til Stockholm over Ørebro*; verbet **føde**: *jeg ble født i Borås*. Det ville vere mest rimeleg om redaksjonen fann fram til norske stadnamn i staden for dei svenske.

Det ser ut til at det ikkje finst noka elv *Gøta* i Noreg, så det må vere *Göta älv* i Sverige som er meint. I norsk skal etter offisielle reglar svenske stadnamn skrivast som i svensk (etter endonymiprinsippet), det vil her seie med svensk ö (*Göta, Örebro*). Under **plass** er *St Petersplassen* nemnd som døme, men i norsk er det vel ikkje anna form enn *Petersplassen* (dvs. i Roma) som er brukt.

Oppslagsordet **tussilago** synest eg er nokså unødvendig, men det er kanskje meir brukt i svensk enn i norsk. **Hestehov** er det vanlege namnet på denne planta i norsk.

Stilmarkørar

Eit avgjort pluss er dei mange kommentarane om stilnivå, opphav o.a. og om biletleg bruk, t.d. **liksom** – 'uformelt', **pus** – 'uformelt, barnespråk', **nådestøt** – 'oftest billedlig', **surfer** – 'fra engelsk'.

LEXIN-ordbøkene som norske allmennordbøker

Dei norske LEXIN-ordbøkene framstår som eit solid, ja eit reint imponerende prosjekt. Det er eit nettverk av ordbøker der det same norsk-språklege innhaldet – som utgjer *NINO* – er basis i tospråklege ordbøker til viktige innvandrarspråk. Brukarbehova til innvandrargruppene har vore styrande for utforminga, og strukturen er godt utprøvd i det svenske mønsteret. Ordartiklane i *NINO* har ein fast mikrostruktur med dei fleste informasjonstypar ein kan ønskje seg, både formelle og innhaldsmessige. Som eg har vist i denne omtalen, er det i hovudsak gjort eit godt og grundig leksikografisk arbeid med det norske ordstoffet. Etter mitt syn får brukarane dekkjande portrett av oppslagsorda, inkludert illustrasjonar av mange av dei. Eit avgjort minus er som nemnt det avgrensa ordutvalet på same tid som det er gjeve plass til mange perifere samansetningar.

Så langt *NINO* rekk, er ho eit godt tilskot til floraen av norske allmennordbøker. Faktisk inneheld ho mykje av informasjonsmengda i *BOB* for dei orda som er med, men presentert på ein mindre kompakt måte. Truleg er *NINO* lettare å forstå enn *BOB*, av fleire grunnar. Ein opplagd grunn er at at bøyingsformene er skrivne fullt ut i *NINO* mens *BOB* gjer bruk av bøyingskodar i stor grad, og at alle ord i døma òg er fullskrivne i *NINO*. *NINO* er meir tydeleg frekvensbasert enn *BOB* både i lemmautval, i val av rettskrivingsformer og nok også i fraseologi.

I visse tilfelle skil LEXIN seg positivt ut frå *BOB* med eit meir moderne, daglegdags ordtilfang i redaksjonsspråket. Døme frå *NINO*:

NINO: **marinade** 'en krydret væske ...', **lake** 'vann som er tilsatt ..., marinade, ...'

BOB: **marinade** 'lake av ...', **lake** 'oppløsning av salt el. sukker ...'

NINO opplyser om *marinade* som eit (klikkbart) synonym til *lake*, mens *BOB* føreset *lake* kjent i definisjonen av *marinade*. *Marinade* er rett nok eit framandord, men det kan godt hende at det er betre kjent i dag enn det heimlege *lake*, iallfall i målgruppa for LEXIN.

Ekvivalentane i dei tospråklege ordbøkene

Ordartiklane i dei tospråklege ordbøkene har i tillegg til den norske teksta også ekvivalentar på målspråket. Dei har ekvivalentar både til oppslagsordet og til døma i form av samansetningar og avleiingar, frasar og uttrykk. For å lese teksta på sorani (NKIO_n) og tamil (NTIO_n) må ein ha dei rette fontane på pc-en. Hjelpesida i LEXIN forklarar korleis ein kan skaffe seg dei om det trengst. Eg har teke ein del stikkprøver i den norsk-engelske ordboka, *NEIO*, og ho gjev eit godt inntrykk. Ho kan reknast som ei fullt brukbar norsk-engelsk allmennordbok med eit noko avgrensa ordutval. Dei andre tospråklege ordbøkene i LEXIN har færre oppslagsord, men mange brukarar kan nok få hjelp ved å slå opp i NINO eller NEIO om dei ikkje får tilslag på sitt eige språk.

Pedagogisk forenkla bokmålsrettskriving

Å framstille rettskrivinga i bokmål for målgruppene for LEXIN har opplagt vore ei utfordring for prosjektet. Bokmål har ei vid skriftnorm med mange valfrie former, særleg i bøyingsverket. Med rettskrivingsreforma i 2005 vart situasjonen for så vidt enklare enn før sidan systemet med sideformer (klammeformer) er avskaffa, no er alt hovudformer. Redaksjonen har sortert i formrikdommen ved å skilje ut bestemte kategoriar av former i parentes og ved å sløyfe ein del andre. Dette er for det meste gjennomført på ein bra og ordentleg måte, men løysinga har fleire diskutabile sider. Grunnlaget for val av prefererte former er ikkje openlyst, eg veit heller ikkje kva for nokre frekvensundersøkingar som finst på dette området. Eg meiner at heile rettskrivinga bør kunne presenterast også for innvandrarar, med typografisk differensiering der som fleire bokutgjevingar er aktuelt, eller på varierte måtar på nettet.

Gode ordbøker for innvandrarar

Alt i alt er LEXIN eit godt prosjekt med ordbøker som gjev påliteleg opplysning om norsk språk, med avgrensingar i ordmengda, i mangelfull opplysning om rettskrivingsnorma og i manglande oppdatering.

Litteratur

Ordbøker

- BOB = Wangensteen, Boye 2006: *Bokmålsordboka*. 3. utg. Oslo: Universitetsforlaget/Kunnskapsforlaget.
<http://www.dokpro.uio.no/ordboksoek.html>.
- NEIO = *Norsk-engelsk nettordbok (med illustrasjoner)*. LEXIN. Ordbøker for innvandrere.
- NINO = *Norsk nettordbok (med illustrasjoner)*. LEXIN. Ordbøker for innvandrere.
- NKIO = *Norsk-kurdisk (sorani) illustrert ordbok*. LEXIN. Ordbøker for innvandrere. 2006. Oslo: Utdanningsdirektoratet, 2006.
- NKIOb = bokversjonen
- NKIOn = nettversjonen
- NOB = *Nynorskordboka*. Marit Hovdenak, Laurits Killingbergtrø, Arne Lauvhjell, Sigurd Nordlie, Magne Rommetveit og Dagfinn Worren 2006. 4. utg. Oslo: Det Norske Samlaget.
<http://www.dokpro.uio.no/ordboksoek.html>.
- NTIO = *Norsk-tamilsk illustrert ordbok*. LEXIN. Ordbøker for innvandrere. 2004. Oslo: Utdanningsdirektoratet.
- NTIOb = bokversjonen
- NTIOn = nettversjonen

Annan litteratur

- Bergenholtz, Henning og Vibeke Vrang 2004: Ny dansk ordbog i seks bind for sekretærer og forskere. I: *LexicoNordica 11*, 165–189.
- Bjørneset, Tove 1999: Ordboksprosjektet NORDLEXIN–N. I: *LexicoNordica 6*, 35–45.
- Bjørneset, Tove 2001: Introduksjon til ordboksprosjektet NORDLEXIN–N. I: Gellerstam, Martin, Kristinn Jóhannesson, Bo Ralph og Lena Rogström (red.), *Nordiska studier i lexikografi 5*. Rapport från Konferens om lexikografi i Norden, Göteborg 27–29 maj 1999. Göteborg: Nordisk foreining for leksikografi, 44–53.
- Bjørneset, Tove og Ásta Svavarsdóttir 2005: Nord-Lexin. I: Vatvedt Fjeld, Ruth og Dagfinn Worren (red.). *Nordiske studiar i leksikografi 7*. Rapport frå Konferanse om leksikografi i Norden, Volda 20.–24. mai 2003. Oslo: Nordisk foreining for leksikografi, 52–66.

- Fjeld, Ruth Vatvedt og Lars S. Vikør 2008: *Ord og ordbøker. Ei innføring i leksikologi og leksikografi*. Kristiansand: Høyskoleforlaget.
- Gellerstam, Martin 1999: LEXIN – lexikon för invandrare. I: *LexicoNordica* 6, 3–17.
- Malmgren, Sven-Göran 1999: De svenska LEXIN-ordböckerna ur ett (ställföreträdande) användarperspektiv. I: *LexicoNordica* 6, 79–90.
- Nordgård, Torbjørn 1999: Nyttige normer i et ”normløst” språk. I: *LexicoNordica* 6, 91–98.
- Svensén, Bo 2004: *Handbok i lexicografi. Ordböcker och ordboksarbeite i teori och praktik*. Stockholm: Norstedts.

Nettsteder

Det norske LEXIN-prosjektet: <http://skolenettet.no/lexin> (lese juli 2008)
Frekvensliste Aksis, Universitetet i Bergen:
<http://kh.hd.uib.no/tactweb/rel-kum.txt>

Marit Hovdenak
seniorrådgjevar
Språkrådet
Postboks 8107 Dep
NO-0032 Oslo
marit.hovdenak@sprakradet.no